

TORSTEN SJÖFORS

Viktor Rydberg, Alice Tegnér och Djursholm. Om ett möte mellan dikt och musik

I slutet av år 1828 föddes i Jönköping Abraham Victor Rydberg som nummer fem i en syskonskara om sex. Modern, född Düker, dog i 1834 års koleraepidemi, fadern drabbades efter hennes död av svåra alkoholproblem, som gjorde honom ur stånd att ta hand om barnaskaran, som skingrades.

Victor blev 1845 antagen som elev vid gymnasiet i Växjö men slutförde av ekonomiska skäl ej sina studier där. Detta hindrade emellertid inte att han under löpande nummer 2109 kunde inskrivas i Smålands nation i Lund 1851. Efter studier vid filosofiska fakulteten gick han följande år över till juridiska fakulteten men lämnade, återigen på grund av sin dåliga ekonomi, staden. Efter några år hade han blivit medarbetare i Göteborgs Handels- och Sjöfartstidning och efter ytterligare några år ansvarig för utrikesnyheterna. Vid sidan av denna befattning utgav han, egentligen som ett avsevärt fördjupat debattinlägg, skriften *Bibels lära om Kristus*, som mynnade ut i hans förnekande av Kristi gudom och av treenigheten. Han behöll likväl sin trohet till Svenska kyrkan men ej i dess egenkap av prästkyrka, som byggde på en apostolisk succession, utan av *folkkyrka*.

Nere i hamnstaden Carlshamn (som den då stavades) föddes år 1864 sjökaptensdottern Alice Sandström. Som 18-åring erhöll hon som seminarieutbildad och med goda vitsord anställning som guvernant hos det stormrika herrskapet Frans och Anna Beijer på deras lantegendom Tullinge söder om Stockholm.

Anna Beijer var sondotter till ingen mindre än biskopen i Växjö Esaias Tegnér. Annas bror Jakob, amanuens vid det som senare kom att kallas Högsta domstolen och därtill med sångutbildning i Musikaliska akademien, kom på besök, och, som

det heter, "tycke uppstod" mellan honom och guvernanten. Innan året var slut förlovade sig Alices och Jakob. Bröllop ståndade i brudens hemstad, arrangerat av Sofia Sandström, Alice mor, som några år tidigare förlorat sin man i Atlanten. Sönerna Gösta och Torsten föddes.

För Viktor - som av principiella skäl numera stavade sitt namn med "k" - hade bl.a. det inträffat att han år 1879 ingått äktenskap med den 30-åriga Susan Hasselblad. Han hade också år 1884 erhållit en personlig professur vid Stockholms högskola.

År 1889 hände något som kom att ingripa i såväl Viktor Rydbergs som Alice Tegnér's levnadsförlopp. Bankdirektören Henrik Palme hade, inspirerad av nya idéer från Tyskland och USA, tagit initiativet att ombilda godset Djursholm till *Djursholms AB* i syfte att skapa en trädgårdstad; i planen ingick en spårvägslinje som förband Djursholm med Stockholm. De ingalunda barskrapade Jakob Tegnér och Viktor Rydberg blev på så sätt ägare till var sin byggtomt. Väl vetandes att hans farfars far var bördig från Tegnaby utanför Växjö döpte Tegnér sin villa till "Tegnabo". På en ekbevuxen slutning lät Viktor Rydberg uppföra en villa som fick namnet "Ekeliden". De barnlösa makarna hade hoppats att även Viktors brorsdotter Mathilda skulle flytta dit, så snart hennes gamle och vårdkrävande far hade gått bort, men tyvärr blev det istället flickan som dog först.

På Djursholms slott startades 1891 en privat samskola där Alice Tegnér fick tjänst som (oavlönad) musiklektör och ledare för sångkören, och professor Rydberg utsågs till dess inspektor. Det är frestande att tänka sig att han i samband med inspektionerna skänkt henne exemplar av någon av de böcker han gav ut detta år - romanen *Vapensmeden. Hägringar från reformationstiden* och *Dikter. Andra samlingen*. Fast hon kan förstås ha kommit i kontakt med dem ändå - de båda verken var årets stora litterära händelse; "alla" läste dem och kanske särskilt i Djursholm. I alla fall: romanens huvudperson är vapensmeden Gudmund Gudmundsson. I det sjunde kapitlet

förekommer en visa, diktad av Gudmunds vän, harpospelaren Svante, och framsjungen under en båttur på Vätten av Gudmunds dotter Margit. Samma "visa" återanvänds i diktsamlingen, där den försetts med en ingress som förklarar situationen:

BETLEHEMS STJÄRNA

(Vettern var så klar och stämde så in i himmelsfärgen, att om icke en vindkåre då och då dragit silfvergrått vattrade band öfver sjöns yta, och om icke guldstänk blänkt kring jullens årblad, så kunde en åskådare å stranden tyckt, att den hade sin väg i luften. Margit förde händerna öfver harpan och sjöng i takt med årtagen och med de svala friska suckarne framför jullens bog:)

Gläns öfver sjö och strand,
stjärna ur fjärran,
du som i Österland
tändes av Herran!
Barnen och herdarne
följa dig gärna,
Betlehems stjärna.

Natt öfver Judaland,
natt öfver Sion,
borta vid vesterrand
slocknar Orion.
Herden, som sofver trött
ute å fjället,
barnet, som slumrar sött
inne i tjället,
vakna vid underbar
korus af röster,
skåda en härligt klar
stjärna i öster,
gånga från lamm och hem,

sökande Eden,
stjärnan från Betlehem
visar dem leden
fram genom hindrande
jordiska fångsel
hän till det glindrande
lustgårdens stängsel.
Armar där sträckas dem,
läppar där hviska,
hviska och räckas dem
ljufva och friska:
"stjärnan från Betlehem
leder ej bort, men hem".
Barnen och herdarne
följa dig gärna,
strålande stjärna.

Följande år (1892) var det Alice Tegnér's tur att få en litterär (och musikalisk) framgång: till julen publicerade hon ett häfte med 15 barnvisor under titeln *Sjung med oss mamma*. Häftet gick mycket bra, och nästa år ville förläggaren – hennes svåger Fredrik Skoglund – ha en fortsättning. Bland de nya visorna fanns två med text av Rydberg – "Kråketöser små" och "Betlehems stjärna". Om den senare berättar Alice i ett brev till sin mor (3/12 1893):

Viktor Rydberg kom i onsdags upp och hörde på vår sånglektion i skolan. Hela barnaskaran sjöng med sina klara röster "Betlehems stjärna", (den sista i nya sångboken) som alla säga låter förtjusande. Med tårar i ögonen tackade han för den härliga sången. Det var inte ledsamt att taga emot!¹

¹ Brevtexten hämtad ur *Alice Tegnér. Biografi Dagböcker Brev*, sammanställda av Tomas Brundin. Karlshamn 2014, s. 239-240.

I samband med tonsättningen hade hon fått göra en del ändringar i texten för att lösa problem av metrisk och saklig art. Låt oss se vad som skiljer hennes version från Rydbergs.

Dikten i sig saknar genomförd versindelning; i visan har den brutits upp i fyra 10-radiga verser.

Raderna "Stjärnan från Betlehem/leder ej bort men hem" har lånats från diktens slutfas och fogats in en gång till i vers 1, uppenbarligen i akt och mening att öka radantalet. De hade hellre fått vänta till slutet, där de hör hemma.

För att fylla ut radantalet har också slutraden "strålande stjärna" dubblerats i vers 1 och 4, liksom de två slutraderna "hän till den glindrande / lustgårdens stängsel" i vers 3.

I vers 2 har syskonraderna "ute å fjället" och "inne i tjället" helt sonika strukits. Kanske var det Jakob Tegnér som tyckte att de germanska orden "fjäll" och "tjäll" inte hörde hemma i en dikt om Betlehem. Han hade i åtminstone ett fall fått sin hustru att ändra en ordalydelse till en mera passande, nämligen i "En sockerbagare här bor i staden", vars slut ändrades från "och är du stygger du får ändå" till "men är du stygger så får du gå". Den förra lydelsen framstod för maken-juristen som ett farligt prejudikat.

I näst sista versen fanns två varianter att välja mellan när det gällde färden till "den glindrande lustgårdens stängsel": det mer återhållna "fram mot" i romanen eller det trosvissa "hän till" i diktsamlingen. Alice valde det senare.

*

När "visan" var i färd med att omvandlas till psalm, att ingå i 1920 års tillägg till den wallinska psalmboken av 1819, fick Alice Tegnér finna sig i att hennes tonsättning ersattes av en mera strikt koral; hon fick trösta sig med att behålla sin andel i den moderniserade texten. Till 1937 års psalmbok överfördes nyssnämnda text och ton oförändrade. När tiden nästan 50 år senare var mogen för en ny psalmbok, med en liberalare syn på såväl text som i synnerhet ton, är det Alice Tegnér's musik som accepterats, men hennes del i texten förtigs.

Frågan infinner sig om psalmboksförlaget bör KO-an-mälas på grund av dess ofullständiga uppgift om de tu som är inblandade i textens utformning.

Lönsboda 15 februari 2016

Betlehems stjärna i Alice Tegnens och psalmbokens version:

[1]
Gläns över sjö och strand,
stjärna ur fjärran,
du som i Österland
tändes av Herran.
Stjärnan från Betlehem
leder ej bort, men hem.
Barnen och herdarna
följa dig gärna,
strålande stjärna,
strålande stjärna.

[2]
Natt över Judaland,
natt över Sion.
Borta vid västerrand
slocknar Orion.
Herden, som sover trött,
barnet, som slumrar sött,
vakna vid underbar
korus av röster,
skåda en härligt klar
stjärna i öster;

[3]
Gånga från lamm och hem,
sökande Eden.
Stjärnan från Betlehem
visar dem leden
fram genom hindrande
jordiska fångsel
hän till det glindrande
lustgårdens stängsel,
Hän till det glindrande
lustgårdens stängsel.

[4]
Armar där sträckas dem,
läppar där viska,
viska och räckas dem,
ljuva och friska:
Stjärnan från Betlehem
leder ej bort, men hem.
Barnen och herdarna
följa dig gärna,
strålande stjärna,
strålande stjärna.